

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Heikki Ojansuu: Itämerensuomalaisten kielen pronominioppia. (= Annales Universitatis Fennicae Aboensis. Series B. Tom. I. N:o 3.) Turku, 1922. 8-r. 145 l.

Ez a monográfia legutolsó munkája a fgr. nyelvtudomány nagy kárára munkabírásanak teljességében elhunyt kiváló finn tudósnek.

OJANSUU könyve két részből áll. Az első rész a névmástövek címet viseli és két fejezetre oszlik: a) származéktövek. b) alaptövek.

Az ősfinnben húsz névmásképző volt, amelyek részint a mai finn nyelvek névmásaiban, részint — a névmástövekhez hasonlóan — adverbiumokban (kötőszókbán) őrződtek meg. Nevezetesen:

-ka ~ *-ya* (*-ko* ~ *-yo*), pl. f. *joka*, *jokahinen* (*jokhainen*), *jokainen*, ősfinn **ekä* stb. Ugyancsak a *-ka* ~ *-ya* névmásképző van meg a finn nyelvek *täkäli*, *sikäli*, *mikäli*-féle határozószavaiban és ezeknek továbbképzett alakjaiban. Ide sorolandók a következő ősfinn locativusok is: **siyälänä*, **täyälänä*, **töyälänä*, **müyälänä*, > > *siellä*, *täällä*, *tuolla*, *muualla*. A megfelelő md. határozószók **siyä-*, **täyä-*, **töyä-* ősmordvin alakokra utalnak, amelyek az ősfinn **sikä*, **täkä*, **tuoka* pontos megfelelői. A *-ka* ~ *-ya* névmásképző valószínűleg összetartozik a *-k* lativusi raggal. (Az eredeti helyi jelentést a md. világosan megőrizte.) Ugyanez a képző van meg a személynévmásokból képzett *meikäläinen*-féle szavakban, ellenben az a nyomatékosító *-ka*, *-ya*, mely a névmások ragozott alakjaiban a ragok után lép fel, valószínűleg más eredetű, tekintet nélkül arra, hogy ennek a nyomatékosító elemnek története is ősfinn előtti időkbe nyúlik vissza.

A *-kka* képző (ősfinn **täkkä*, **sikkä*, vö. mdE. *tek'e*, M. *taka*, mdE. *šek'e*, M. *šakä*, *šek'e*) két azonos egyszerű képzőnek kapcsolata: *-k* (cons.-tő) + *-ka*, *-kä* (voc.-végű tő).

-ta ~ *-da* (*-to* ~ *-do*) főleg kérdőnévmásokban mutatható ki. Ősfinn *ku-ta-ma* alakra megy vissza a délkarj. *kudama*, aun. *kudai* stb., melynek a md.-ban van pontos megfelelője. Viszont a *-ma* képző nélküli **kuta* névmásnak a lp.-ban és a cser.-ben találunk megfelelőit. BUDENZ szerint a *-ta* elem nem is névmásképző, hanem mutató névmás.

Külön figyelmet érdemelnek az észti nyelv viljandi nyelvjárásának következő kérdőnévmásai: *mihane*, *mihande* stb., amelyekben a szerző szerint az ősi **mitä* (~ **midä*) névmás rejlik. Ennek a névmásnak magyar megfelelője *mez* ezekben: *mez-iränt*, *mezön*, *mezen*, *merre* < **mezre*, *merröl* < **mezröl*, továbbá az osztj. *mat*, vog. *mätä*.

Csakhogy a magyar adatok nem bizonyíthatnak az ősi **mitä* mellett, mert *merre* a nyelvemlékek szerint *melyre*-ből származik, *merre* helyett *mezen* pedig „csak a mai népnyelvben mutatható ki“. (Vö. SIMONYI, MHat. I. 119 és MKöt. III. 22.)

-*tta* (-*tto*) két azonos egyszerű képzőnek kapcsolata (-*t* + *ta*) és az ősfinn **mitta* és *jotta* névmásban fordul elő.

A -*ma*, -*va* képző a f. *tämä* és a KIVI műveiből ismeretessé vált *semä* mutató névmásban fordul elő. Ez a *semä* a szerző felfogása szerint nem kontaminációs alak (*se* × *tämä*), hanem a *se* névmástőnek -*mä*-képzős származéka, amelynek a déli észben megfelelője is van, a *seo* (*seo*) névmás. A *seo* korábbi **sevo* és még korábbi **semo* alakra megy vissza. [Hogy a finnégben a szóközépi *m* bizonyos esetekben *v*-vel váltakozott, azt éppen OJANSUU mutatta ki igen meggyőzően (Viritt. 1909: 25, és ezzel a váltakozással PAASONEN is számolt fgr.-szám. szögyeztetéseiben: KSz. XIII. 229). A f. *semä* és az ész *sevo* névmásnak hangtanilag pontosan megfelel a m. *ö* (*öve*-) névmás, amely ennélfogva ősi **sevä* alakra vezethető vissza. OJANSUU a *hän* névmással kapcsolatban futólag még egyszer említi a *semä* névmást s mind a kettőt a *se* mutató névmásból származtatja. A m. *ö* (*öve*-), *ön* eddigi ismereteink szerint szorosan összetartozik a *hän*-nel (vö. SETÄLÄ, ÄH. 240, 259. SZINNYEI, NyH.⁶ 110). Hogyan illeszkedik bele ebbe az etimológiai csoportba a **sevä* ősi alak? OJANSUU szellemes magyarázatát nem érezhetjük teljesen megyugtatónak.

A -*mpi* képző azonos a középfok képzőjével.

A -*na*, -*n* fgr. eredetű névmásképző, amint ezt már BUDENZ vallotta. Tárgyalása több érdekes és fontos részletkérdés megvitatására ad alkalmat a szerzőnek. A f. *tänään*, *tänäin* szerinte nem a *tänäpänä*, hanem egy igen régi **tänäm* > (ősfinn) **tänän* alakra megy vissza. Az *entä*, *entäs* kötőszó nem germán jövevényszó (vö. EKMAN: FUF. I. 121 és SETÄLÄ: FUF. XIII. 360.), hanem part. alak, amelyben az *e* fgr. névmástő, az -*n* képző, a -*tä* pedig a part. ragja. — A személynévmások többesszámi alakjairól szólva megjegyzi, hogy a szóvégi cons. aligha volt *k*. Ezzel szemben vö. SZINNYEI NyH.⁶ 110, MARK, Die possessivsuffixe in den uralischen sprachen I. 242—277. A m. *én* OJANSUU szerint **e-ven* alakon keresztül fejlődött a korábbi **e-men*-ből.

-*nsi* < -*nte*. Ez a képző azonos a sorszámnevek képzőjével. Érdekes és bizonyára további vitákra alkalmat adó gondolata a szerzőnek az, hogy bizonyos -*tta* végű határozószók (*että*, *jotta*; *siittä*, *kutta*, *mutta*, ősf. **mittä*) beletartoznak a -*nsi*-képzős szavak csoportjába és alaktani szempontból partitívusok. Tehát *tt* < *ntta*, melyben -*nt*- a mássalhangzós *tő*, -*ta* pedig a part. ragja. Az *n* elveszésére nézve vö. *kolmas* ~ *kolmannen* ~ *kolmatta*. Az *n* megőrződött az ugor nyelvekben: osztj. *t'i-ment*, m. *mint*. A *mint* e szerint **minttä* fgr. part.-ra vezetendő vissza. Azonban OJANSUU magyarázatánál ma is meggyőzőbb a régi KRESZNERICS-féle magyarázat, amely szerint *mint* < **mi-int*, melyben az -*int* a módhatározó -*ént* ragnak a változata (vö. SIMONYI, MKöt. III. 157.)

A -*nta* névmásképző talán összefügg a -*nte* sorszámnévképzővel.

Az (*i*)*yka* ~ (*i*)*a* kétségkívül fiatal képző s az *-n* (*-na*) és *-ka* kapcsolatából származik.

Vannak olyan képzők, amelyek csupán az ősfinnben vették fel egyéb jelentésük mellé a névmásképzői szerepet. A *-le* (*-li*) azonos a külső helyragok *-le* elemével, a *-lle* képző aránylag korlátozott területen ismeretes, a *-ra*, *-r* képző eredeti jelentését adatok hiányában nem lehet megállapítani, a *-he* eredete szintén homályos, a *-hta* képzőben a *h* talán nem is szerves elem, hanem csak analógiás úton került bele, az *i*-re nézve sem lehet mondani semmi biztosat. Az *-inen* azonos eredetű az *-inen* névszóképzővel, és a vele képzett névmások egy része már ki is lép a névmási kategóriából. Az *-us* (*-ut*) valószínűleg összetartozik a demin. *-ut*, *-üt* képzővel, amely névmásképzői szerepében analógiás hatásra *-us*, *-üs* nominativusi alakot vett fel. A *-nsa* képző mindössze két adverbiumban (kötészsóban) fordul elő: *konsa* és *jonsa*. Az előbbinek SETÄLÄ (SUS. Aik. XXX. 23) uráli megfelelőit is kimutatta, s összefügg vele a m. *hogyan*, *hogy*. A képző fgr. alapnyelvi alakja **ñs-* lehetett. A *-hka*, *-hkä* képző szintén csak adverbiumokban fordul elő, s nem lehetetlen, hogy szóból fejlődött képzővé (*-hkä* ~ md. *ška* 'zeit', *se škañe* 'zu der zeit, damals'. A md. szónak a f.-ben *ihka* adverbium felel meg).

OJANSUU könyve első részének második fejezete az ősfinn névmástöveket tárgyalja.

Személynévmások. Ha a *minä* és *sinä* névmásban a *-nä* képzőelem, akkor az alapító *mi-* és *si-*, amely kétségtelenül fgr. eredetű. A tövokalizmusára nézve a fgr. nyelvek kétféle bizonyítékot nyújtanak: a lp., md. és votj. szerint az ősfinnben *i*-hangot kell feltenni (**mi*, **si* < **ti*), míg a távolabbi rokon nyelvek palatális hangra utalnak. Arra lehetne gondolni, hogy az ősfinnben párhuzamos alakok voltak: **mīna*, **sīna* (< **tīna*) ~ *minä*, *sinä* < **tīnä* (**tälēn* **mīna* ~ **teđän minä*). Később kiegyenlítődés történt a magashangú alakok javára. Az 1. és 2. sz. névmás rövidebb alakjai: *ma* ~ *mä*, *sa* ~ *sä*, valamint a 3. sz. névmással azonos eredetű *-han*, *-hän* simuló partikula még ma is a megelőző szó vokalizmusához illeszkednek.

Bizonyos lapp névmások alapján arra lehetne gondolni, hogy a *mä*, *ma*, *sä*, *sa* rövidebb alakok a finn-lapp nyelvegység korából származnak. Viszont a *mä* és *sä* alakok hangtanilag szépen levezethetők a teljesebb alakokból. Az sem lehetetlen, hogy a *mä* és *sä* alakok bizonyos mondatfonetikai helyzetben keletkeztek a *mä* és *sä* mellett.

A régi és a népnyelvben a *mä*, *ma* *m* > *n*-vé, a *sä*, *sa* pedig *s*-vé rövidült.

A plur. alakokban sajátságos kettősség mutatkozik. A finn nyelv keleti nyelvjárásai, a karj.-aunusi, inkeri, vepsä és vot ősfinn **mō*, **tō*, **hō* (**mōt*, **tōt*, **hōt*), a többi nyelvjárások és nyelvek pedig ősfinn **medet*, **tedet*, **hedet* (**medät*, **tedät*, **hedät*) nominativusokra utalnak. A szóvégi mássalhangzó ezekben eredetileg nem *t*, hanem *n* volt, úgyhogy **mēn*, **ten*-féle alakokból kell kiindulni. Az *n* elvészése az ősfinn korszak előtt történt (vö. lp. *mi*, *di*, *si* ~ *min*, *din*).

A sg. 3. sz. névmás *hän* < **hen* < **sen*. Az *n* valószínűleg

képző. A szóeleji $s > h$ hangváltozást SETÄLÄ meggyőzően mondatfonetikai okokból magyarázza. Míg SETÄLÄ ősfinn **sän* vagy **sen* alakból indul ki (amelynek a fokváltakozási elmélet szerint **zän* vagy **zen* volna a gyengefokú alakja), addig OJANSUU szerint a legrégebb ősfinn alak **sinä* \sim **zinä*. A **sinä* (**hänä*) később **sen* (**hen*) alakot öltött, amiben nem csekély része lehetett a 3. sz. névmással sűrűn együtt szereplő *ken* névmás analógiás hatásának. A *ken* az ősfinnben még relativ jelentésben is használatos volt. A **sen* (**hen*) alak elterjedését elősegíthette az a körülmény is, hogy a *si* $<$ **ti* hangváltozás megtörténte után a 3. sz. **sinä* névmás egybeesett a 2. sz. *sinü* $<$ **tinä* névmással.

A személynévmások sg. nominativusi alakjai a korai ősfinnben a következők voltak: **mīn(a)*, **tīn(a)*, **sin(a)* \sim **min(ä)*, **tin(ä)*, **sin(ä)*; a tőlakok pedig: **mīnu-*, **tīnu-*, **sinu-*. Ha az *-n*, *-na* képző, akkor a névmástó **mī-*, **tī-*, **si-*. A 3. sz. névmás fgr. magánhangzója mégis valami *e*-féle hang lehetett. (vö. f. *semä*, vog. *täu*, osztj. *teu*, m. *ö*, *ön*.)

Visszaható névmások. Az általánosan használt *itse* névmásnak és alaki változatainak szóközépi *ts*, *s* hangja PAASONEN szerint fgr. \check{c} -re megy vissza. Nem lehetetlen, hogy az *itse* összetett szó: *i* (= *e*) 'ez' + *tse* (= *se*) 'az', úgyhogy eredeti jelentése 'éppen az (ez)' lehetett.

A régi finn irodalmi nyelvben előfordul egy problematikus szó, a *maa* (rendesen *ma*-nak írva), amelyben OJANSUU az eddigi magyarázatokkal ellentétben egy régi reflexív névmást lát. Ez a *maa* szerinte minden hangtani nehézség nélkül egyeztethető a m. *maga* visszaható névmással s így beletartozik abba a 'test' jelentésű etimológiai családba, melyet BUDENZ a *maga* számára megállapított. (Vö. még KERTÉSZ: MNy. VII. 6.) A *maa* összetartozik a f. *maaru* $<$ **ma \check{c} aru* 'állati has' szóval, s a m. 'corpus' $>$ 'semen' jelentésű *mag*-nak éppen ez a szó a pontos finn megfelelője. Tehát f. (R.) *maa* $<$ **maga* \sim m. *maga* $<$ **marga* (vö. f. *jää* $<$ **iäjä* = m. *jég* $<$ **iärgä*). Megjegyzendő, hogy SZINNYEI elmélete szerint (NyH.⁶ 47, Fgr. Sprachw.² 29, 39) a magyar szóközépi és szővégi *g* nem minden esetben fgr. **rg* fejleménye, hanem bizonyos esetekben fgr. **g*-ből lett *rg*-re megy vissza. A *jég* szó *g*-je SZINNYEI szerint ilyen eredetű.

Mutató névmások. A korai ősfinnben hét névmástó volt: *e*, *o*, *io*, *tä* (*te*), *tä*, *tö*, *t'se*. Az első három azonban mutató névmási jelentésben igen ritkán fordult elő. A *tä* valószínűleg mondatfonetikai okokból újabb időben keletkezett mélyhangú párja a *tä* névmásnak.

Külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a finn nyelvekben a mutató névmások plur. alakjai mind *n* hanggal kezdődnek. Az *n*-kezdetű többes tő igen régi nyomait megtaláljuk a md.-ban, a cser.-ben és a permi nyelvekben. A szókezdő *n*-t többféle-képen lehet magyarázni. Legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy az *n*-kezdetű névmások elválasztandók a *t*-kezdetűektől, s hogy a jelenlegi állapotok két paradigma összekeveredéséből állottak elő.

A kérdő névmások tőalakjai: *ke*, *ku* (*ko*), *mi*. A f. *kuka*

a mai nyelvben csupán személyekre irányuló kérdésekben használatos. A régi nyelvben azonban dolgokra is vonatkozhatott, s a mellett vonatkozó jelentése is volt, ami mindenesetre fgr. sajtáság (vö. mdE. *košo* 'wo' [interrog. és relat.], m. *hol* a *ho-* < **ko*, **ku* fgr. névmástövből).

A vonatkozó névmások. Az ősfinnben (valószínűleg a fgr. alapnyelvben is) a kérdő névmások szolgáltak vonatkozó névmásokul. Van azonban a finnben két nem kérdőnévmási eredetű vonatkozó névmás: *joka* (gen. *jonka*) és *joppi*. Mind a kettő a *jo-* mutató névmástövből származik, amely azonban már az ősfinnben fölvehette a vonatkozó jelentést.

A határozatlan névmások alaktanilag nagyon tarka képet mutatnak. Keletkezésükre való tekintettel öt alcsoportot lehet megkülönböztetni: a) kérdő névmásokból lett határozatlan névmások (f. *ken*); b) vonatkozó és kérdő névmástövekből származók (f. *joka*, *joku*, *joppikumpi*); c) kérdőnévmásnak meg egy rákövetkező főnévnek (igének) kapcsolatából keletkezettek (AGR.: *mille ikenens* stb.; *ken tahansa*, *kuka t.*, *mitä t.*); d) vonatkozó vagy kérdő névmás + *-ki(n)*, *-kaan* (*-kana*) típusú névmások, amelyek legalább is a finnpenni nyelvégség korára mennek vissza; e) vannak végül olyan névmástövek, amelyek már alapjelentésük szerint határozatlanok: ilyenek pl. f. *muu*, a **mo* névmástő (f. *molemmat*, *sem-moinen*. — OJANSUU szerint a régi m. *monno* is idetartozik. Szerinte *monno* < ? **modn*-. A *dn* > *nn* hangváltozást valószínűvé teszi a *dl* > *ll* hangváltozás: *hadlä* > *hallä*. Ez a bizonyítás azonban igen kevésbé meggyőző), ilyenek továbbá az *eräs*, *kaikki*, *sama*.

A fgr. névmástöveket ANDERSON az idg. névmástövekkel egyeztette. Ezeknek az egyezéseknek OJANSUU igen nagy fontosságot tulajdonít, úgyhogy véleménye szerint különösen a mutatónévmástövek egyezése egyenesen a fgr.-idg. ősrökség mellett bizonyít.

OJANSUU művének második része a névmások ragozásának sajtáságaival foglalkozik és rendkívül gazdag érdekes és finom megfigyelésekben.

A névmások tanából a következő főtanulságokat vonhatjuk le: 1. Az ősfinn névmástövek legnagyobb része fgr. eredetű. 2. A finnség körén belül önálló fejlődéseket is találunk, amelyekben feltűnik az, hogy a tulajdonképeni finn nyelv nyugati, mégpedig egyenesen a délnyugati nyelvjárása a névmási alakok tekintetében közelebb áll a lív, az észti és a vót nyelvhez, mint a keleti nyelvjárásokhoz: a karjalai-aunusihoz és a vepséhez. A finn nyelvnek SÉTÄLÄ-féle osztályozását [a] délnyugati csoport: lív, észti, vót; b) északkeleti csoport: finn, karj.-aunusi, vepsä] OJANSUU olyanképen módosítja, hogy szerinte egyik csoportba tartoznak: a lív, az észti, a vót és a tulajdonképeni finn nyelvnek nyugati nyelvjárásai, a másikba pedig: a vepsä, a lüd, a karj.-aunusi és a finn nyelv keleti nyelvjárásai.

N. SEBESTYÉN IRÉN.

Julius Mark: *Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen*. I. Hälfte. Helsinki, 1925. (= SUS. Toim. LIV.) — XVI + 279 l.

A birtokos személyragozás, mint az uráli nyelvek egyik jellegzetes alapsajtásósága, a finnugor összehasonlító nyelvtudomány

kezdeté óta állandó és élénk figyelemben részesült, bár az eddigi kutatók — egy-két speciális tanulmányt nem számítva — többnyire csak mellesleg, egyéb hang- és alaktani kérdésekkel kapcsolatosan vagy a rendszer teljessége kedvéért foglalkoztak vele. MARK GYULA, a dorpaty egyetem jeles képzettségű fiatal tanára vállalkozott arra, hogy a kérdésről minden egyes uráli nyelvre kiterjedő, minden részletet tüzetesen földolgozó monografiát ír. Különösen a szamojedság bevonásától várhatunk fontos új eredményeket, mert hisz a finnugor nyelvekbeli viszonyok lényegükben már elég világosan föl vannak derítve.

MARK nagyterjedelmű munkájának I. kötete eredetileg doktori értekezésül szolgált s mint ilyen már 1923-ban megjelent. A mostani csak köntösében, előszava néhány jelentéktelen pontjában és a sajtóhibák jegyzékében¹⁾ tér el a két évvel előzőleg készült lenyomattól.

Az I. fejezet (1—53. l.) a kérdés bő irodalmát ismerteti, bírálja, míg a II. rész (54—277. l.) alapos részletességgel a finnség birtokos személyragjaival foglalkozik. A liven kezd, amelyben ma már csupán a 3. személy ragjának elfakult nyomai találhatóak, főleg határozószókban, s azután sorra következik az ész, vót, vepsä, karjalai fokenként élénkülő anyaggal s végül a szorosabb értelemben vett finn, amelynek nyelvemlékei és nyelvjárásai az alakok színes változatosságát és a tanulságok meglepő tömegét tárják elének.

Könnyebb áttekinthetőség végett csoportosítottam az egyes személyragok fontosabb változatait s aztán többnyire descendens módon összefoglalom a munka eredményeit.

Sing. 1.: ősfinn: **-mi* és **-ni* > fL. — | fÉ. *-ni*, *-nii*, *-niü*, *-ni'*, *-n* | fV. *-ni*, *-n* | fVp. *-m*; *-i(n)*, mghny.²⁾ (+ *n*) | fK. *-ni*, *-ni*, *-n*, *-n*, *-ni*, *-ni*, *-ni*, mghny. + *n* | fS. *-mi* R.; *-m*; *-ni*, *-i(n)*, *-ni(n)*, *-nii(n)*, *-n*, — , *-n*, *-ni*, *-én*, mghny. (+ *n*), mghny. (+ *n*).

Plur. 1.: ősfinn: **-mm.k* és **-nn.k* > fL. — | fÉ. *-nne*, *-ne*, *-nna*, *-na* | fV. *-na* | fVp. *-mo*, *-mo*, *-mō* | fK. *-nne*, *-nnek*, *-nne(k)*, *-na*, *-nä*, *-ma*, *-mä* | fS. *-na* R.; *-nne(k)*, mghny. + *ne(k)*, *-(n)ne*, (mghny. +) *n*, mghny. + *na*, mghny. + *nä*, *-nna*, *-nnä*, *-nne(n)*, *-(m)me*, *-n*, *-(m)ma*, *-(m)mä*, *-(m)mo*, *-(m)mō*, (mghny. +) *mmo(n)*, (mghny. +) *mmō(n)*, *-(m)mu*^{l)}, *-(m)my*^{l)}.

Sing. 2.: ősfinn: **-ti*, **-si* (< **-ti*) és **-nsi* (< **-nti*) > fL. — | fÉ. *-(si)* | fV. *-si*, *-zi*, *-s*, *-z*, *-z* | fVp. *-iž*, mghny. + *ž* | fK. *-si*, *-s*, *-š*, *-ze*, *-zi*, *-is*, *-iš*, mghny. + *n* | fS. *-ti* R.; *-si*, *-sti*, *-s*, *-š*, *-is*, *-és*, *-es*, mghny. + *s*, mghny. + *š*, *-nsi*, *-ns*, *-ns*.

Plur. 2.: ősfinn: **-nn.k* > fL. — | fÉ. *-nne*, *-ne*, *-nna*, *-na* | fV. *-no*, *-nō* | fVp. *-te*, *-to*, *-to*, *-tō* | fK. *-na*, *-nä*, *-nne(k)*, *-ne*, *-tto*, *-ttō* | fS. *-nne(k)*, mghny. + *ne(k)*, *-nne(n)*, *-(n)ne*, *-n*, (mghny. +) *na*, (mghny. +) *nä*, (mghny. +) *nna*, (mghny. +) *nnä*, *-(n)no*, *-(n)nō*, (mghny. +) *nno(n)*, (mghny. +) *nnō(n)*, *-(n)nu*^{l)}, *-(n)ny*^{l)}.

¹⁾ Néhány apróság még mindig bennfelejtődött. Nyilván elnézésből erednek RÉVAL, *Etab. gramm. I—II.* megjelenésének évjelölései: MDCCCIII (2. l.) és 1803 (15. l.).

²⁾ mghny. = magánhangzó-nyúlás a tőszó végén.

Sing.-plur. 3. : ősfinn : **-hen* ∼ **-sen*, **-nsen* — **-hek* ∼ **sek*, **-nsek* > fL. -z, -š, -tš | fÉ. -sa, -se, -s, -a, -e | fV. -sa, -sä, -za, -zä, -se, -ze, -s, (mghny. +) z, mghny. (mghny. +) zäa | fVp. -ze, -ze, -z, -s -nze, -ñze, -ñže, mghny. + ze, -ze; csak plur. : -zei, -zoj, -nzoj, -ñzō, mghny. + zō, -ñzō | fK. -h, -s, -š, -ššeh, -sseh, -heñzeh, -häššeh, -ñše, -ñže, -ñše, -ñše, -ñže, -ñže, -ñsa, -ñs', -sa, -sä, -ze, -že, -he, -h.(n), mghny. (+ n), -h.t; csak plur. : -sse(k), -sset | fS. -s, mghny. + s, -nsa, -nsä, -nsa(t), -nsä(t), -ns, -sa, -sä, -sa', -sä', -sak, -säk, mghny. + sä, mghny. + se(k); mghny. + sen, (mghny. +) san, (mghny. +) saan, (mghny. +) nsan, (mghny. +) nsaan; -h.n, -h.n, h + nas. voc., mghny. (+ n), -h, -h.

A birtokos személyragozás kérdésének nyitját az találja meg, aki kideríti, hogyan viszonylott eredetileg egymáshoz a változatokból kikövetkeztethető két ősfinn típus: az -n- nélküli és az -n-es, azután melyik hol mivé fejlődött. Ez a probléma már majdnem 80 évvel ezelőtt fölvetődött s alapjában meg is oldódott. Ismeretes BUDENZNEK, ill. SETÄLÄNEK ÉS PAASONENNAK az a megállapítása, hogy a birtokos személyragok elé iktatott -n- a többes, pontosabban a birtok többesének jele volt. Ez az eredeti állapot egyes finnugor nyelvekben többé-kevésbé még ma is fönnáll (pl. mdÉ. *tolga-t*, *tol-lad'* : *tolga-nt*, *tollaid'*, *tolga-zo*, *tollai'* : *tolga-nzo*, *tollai'*; vogT. *sailam*, *karóm'* : *sailäném*, *karóim'*, *sailan*, *karód'* : *sailänén*, *karóid'*; lpK. *käntat*, *kezed'* : *käntant*, *kezeid'*), a rokon nyelvek többségében azonban a két paradigma közti jelentéskülönbség idővel elhomályosodott, s az alakok összekeveredtek.

Ezen az alapon föl kell tennünk, hogy az ősfinnben is megvolt a jelentésben és alakban egymástól különböző két paradigma:

egy birtok :		több birtok :	
sing. 1.	<i>*-m.</i>	<i>*-n + m.</i> (> <i>*-nni</i> > <i>-ni</i>)	
plur. 1.	<i>*-m.k</i>	<i>*-n + m.k</i> (> <i>*-nn.k</i>)	
sing. 2.	<i>*-t.</i>	<i>*-n + t.</i> (> <i>-nsi</i>)	
plur. 2.	<i>*-t.k</i>	<i>*-n + t.k</i> (> <i>*-nn.k</i>)	
sing. 3.	<i>*-h.n</i> ∼ <i>*-s.n</i>	<i>*-n + s.n</i>	
plur. 3.	<i>*-h.k</i> ∼ <i>*-s.k</i>	<i>*-n + s.k</i>	

Mint hogy ez a különbség ma egyetlen finn nyelvben, nyelvjárásban sincs meg, az előforduló alakváltozatok többsége viszont csak -n-es alapformából vezethető le, szinte magától kinalkozott az a föltevés, hogy a kiegyenlítődés folyamán fölülkerekedett többesi paradigma nyomait lássuk bennük. Nagy érdeme mármost MARKNAK, hogy ettől az általánossá vált értelmezéstől függetlenítette magát, és az adatokat, helyzeteket egyenként vállatóra fogva sikerült kimutatnia, hogy a kérdéses -n-ek, legalább is egy részük, más forrásból is eredhetett. Ilyen forrás lehet a genitívus, latívus, instrumentális (részben az accusativus is: **-m* > *-n*), amelyeknek -n ragja az egy birtokot jelölő személyragok előtt állván éppúgy viselkedett, mint a birtok többségének -n-jele. Rendkívül tanulságos e tekintetben az iitti nyelvjárás adatainak bizonyágtétele: *tupam*, *kunyhóm'* — *tuvain*, *kunyhómnak a'* (gen.) — *tuvain*, *kunyhóim'*; *tupas*, *kunyhód'* — *tuvans*, *kunyhódnak a'* (gen.) — *tuvans*, *kunyhóid'*. A genitívusok -n-jeében tehát az esetrag, a több-birtokú nominatívusok -n-

jében viszont a többes-jel fönmaradását kell eleve természetesnek elfogadnunk. Eddig tehát nincs okunk paradigma-átcsapásra gondolni, mert hisz mindkettő az eredeti állapot szabályos fejleménye. Ezzel szemben az inessivusban (*tuwassain* 'kunyhómban', *tuwassans* 'kunyhódban'), általában a nem *-n* végződésű casus obliquusokban, valamint a finn nyelvterület más részein a nominativusban is szél-tében elterjedt *-n*- határozottan másodlagos fejlemény s magyarázható az egyes paradigmák *-n* végződésű eseteinek analógiájával is.

Érdemes ezzel kapcsolatban megjegyeznünk, hogy már MARK nyelvtörténeti tényekkel igazolt logikus fejtegetése előtt is felvetődött a kérdés hasonló irányú értelmezésének gondolata. BUDENZ az Ugr. Sprachst. I. füzetében így ír: „Das schwinden des schlussconsonanten der casussuffixe vor den personalaffixen kann natürlicherweise nicht schon für die erste zeit des gebrauchs der letzteren angenommen werden; eine zeit lang, ob kürzer oder länger, mussten jedenfalls noch beide sich neben einander vertragen“. „Demnach bildeten sich an den mit *n* schliessenden casus mit dem singularischen affix auf *-nsan* ausgehende formen.“ „So war also in mehreren affigirten formen die bezeichnung des singularischen eigners an eine endung *-nsa* gebunden, und demzufolge von der des pluralischen nicht zu scheiden. Es lag also sehr nahe, diese endung *-nsa* selbst als das singularische affix zu fassen, und auch an vocalisch endende casusformen zu fügen, wo nur *-sa* (*-san*) hätte stehen sollen.“ (17—18.) — Félreértés elkerülése végett nem hallgathatom el, hogy BUDENZnek csak egy pontban téves magyarázata MARK is utal (35. l. i. jegyz.).

Az elmondottak után aránylag könnyű szerrel el tudunk igazodni az egyes birtokos személyragok nagyszámú változatai között.

A sing. 1. személyben eredetinek tekinthető *m*-es alak csak a vepsäben (főleg kicsinyítő névszókban, megszólításban: *tütöim!* 'leányom!', *uköht'em!* 'mein väterchen!'), valamint a finn nyelvemlékekben (*poikaisemi nuorembami!* 'mein jüngerer söhnchen!', *cansam* 'mit mir') és nyelvjáráásokban (*veljem* 'mein bruder', *heposellam* 'mit meinem pferde') fordul elő. Annál gazdagabb az *-n*-es változatok csoportja, amelyek jobbra a következő fejlődéssor egyik vagy másik fokát őrizték meg:

*-*nmi* > -*nmi* > -*ni* > -*ni* > -*ni* < -*i(n)* > mghny. (+ *n*)
 -*en* > mghny. + *n* > dift. + *n*

A *-nin*, *-nmin* alakok végső *-n*-je nincs kielégítően megmagyarázva. OJANSUU szerint bizonyos helyzetekben mondatfonétikai okból keletkezett s azután innét elterjedhetett (Lounaismurt. äännehist. II, 124, 127.); vagy tán elemisméltlódésre is gondolhatnánk? — Az *-ini* változatot nyilván a *-ni* és *-in* alakvegyülése hozta létre (vö. N. IKOLA, Ala-Satakunnan murteen äännehist. I, 227.).

A plur. 1. személyben *m*-es és *n*-es alakok váltakoznak, hol rövid, hol geminata formában. Az *n*-eseknél kétségtelenül a geminatas változatok az eredetiek (= **-n + m.k*), míg az *m*-eseknél a rövid látszik eredetibbnek (= **-m.k*). Csak látszik, mégpedig csak addig, míg meg nem állapítjuk, hogy a rövid *m*-esek csakis azok-

ban a nyelvjárásokban használatosak, amelyek az eredeti geminata nasalisokat megrövidítették. Ez a $m > mm$ változás nyilván a $*-nm.k$ ($\leftarrow *n + m.k$) és az igeragozásbeli mm hatása alatt terjedt el, s kiinduló pontja a sing. acc. lehetett, ahol a geminata szabályos volt (acc. rag $*-m + m.k$). — Az érdekes vepsä *-moj* stb. valószínűleg a visszaható igék személyragjával van eddigelé fel nem derített viszonyban. — A vótból közölt *-ni* a sing. 1. személyből vonódott át. A birtokos számának, sőt személyének ilyen későbbi átvitelére jóformán minden finn nyelvből akad példa: fS. *meidhen laki kiriasani* 'in unserem gesetzbuch' R.; fK. *ottoat veneheš* 'nehmt mich in euer boot'; fE. *tuo on sino poigovani* 'jener ist dein söhnchen' stb.

A sing. 2. legrégebbsnek tekinthető *-t-s* alakjára csak a finn nyelvemlékekből (*wisahutti* 'deine weisheit', *perehti* 'dein hausvolk') és az északi nyelvjárások elemismétléses *-sti* alakulataiból (*isästi* 'dein vater', *päästi* 'dein kopf') tudunk példát.

Az *s*-es alakok keletkezettek *-si*-ből ($\leftarrow -ti$), de fejlődhetek *n*-es alakból is ($-s \leftarrow -ns \leftarrow -nsi \leftarrow -nti$), úgyhogy a kiinduló pontot többnyire lehetetlen kétségtelenül megállapítani. A mostani alakoknak megfelelő fejlődési fokok: $*-ši > -š > -is > -is > mghny. + s$ stb. En MARK tanításával ellentétben a *-š* és *-is*-féle változatok végső forrásául a megelőző *n*-el való alaptípus ($*-nti > -nsi$) feltevését látom indokoltnak. Hisz *n*-es formából ($-ni \leftarrow *-nm$) magyarázandók a sing. 1. személy teljesen párhuzamosan fejlődött változatai s ugyanezt a tanulságot olvasom ki az iitti és elimäki nyelvjárás egymás mellé állított alakjaiból is:

	Iitti:	Elimäki:
Sing. 2. nom.	<i>tupas</i> ($-s \leftarrow si$)	<i>sarkas</i> ($-s \leftarrow -si$)
gen.	<i>tuvans</i> ($-ns \leftarrow nsi$)	<i>sarajs</i> ($-is \leftarrow ?$)
plur. nom.	<i>tuvans</i> ($-ns \leftarrow nsi$)	<i>sarajs</i> ($-is \leftarrow ?$)

Állítása támogatására hivatkozik MARK a sorszámnévképző példájára. Ez a kérdés azonban a legnagyobb jóakarattal sem mondható annyira tisztázottnak, hogy egyéb kétes esetekben döntő bizonyítékul elfogadhatnók. Lehet, hogy újabb adatok s eddig nem ismert analógiák idővel meggyőznek bennünket, hogy a keleti finn *kolmais*, vót *kezmäz*, *kezmäiz* 'harmadik' stb. sorszámnevekben ne a *-nsi* képzőt keressük, hanem *-n*-nélküli változatát kell feltennünk, egyelőre azonban MARK határozott, elutasító állásfoglalása ellenére is valószínűnek tartom a *kolmais* $\leftarrow *kolmaš$ $\leftarrow kolmansi$, ill. *kezmäiz* $\leftarrow *kezmäisi$ $\leftarrow kolmansi$ fejlődést s különösen az *-š* és *-is*-féle birtokos személyragváltozatoknak *n*-es formából létrejöttét.

A plur. 2. személyragokban szintén a geminata *-nm*-es változatok őrizték meg az eredeti állapotot, mert a fejlődésnek $*-nm.k \leftarrow *nd.k$ -ből kellett kiindulnia. Érdekes, hogy sem a plur. 1., sem a plur. 2. személyben nincsen egyetlen adatunk sem az egy birtokot jelölő *-n*-nélküli $*-m.k$ és $*-t.k \sim *-š.k$ személyrag-alakra. Úgy látszik, ezeket teljesen kiszorították az *-n*-es változatok. Hogy egykor mégis meg kellett lenniük, bizonyítják az iitti nyelvjárási alakok tőszavának fokváltakozó mássalhangzói:

Plur. 1. és 2. nom. *tupanne*
gen. *tuvanne*.

A nominativusbeli *-p-* mutatja, hogy a második szótag eredetileg nyílt volt: **tupamek* és **tupaðek*.

A birtokos és birtok eredeti számviszonylatainak teljes elmosódottságát legvilágosabban a 3. személyű ragok mutatják. A változatok tarka összevisszasága legalább négy (két megelőző *n* nélküli és két *n*-es) ősfinn alaptípus fölvételét teszi szükségessé. A **-hen* ~ **-sen* és **-hek* ~ **-sek* nyilván a birtok egyes, a **-nsen* és **-nsek* pedig többes voltát jelölte, sőt az 1. és 2. személybeli alakok hang- és jelentéstagozódása alapján az is eleve valószínűnek látszik, hogy a *-k-s* formákban a többes birtokos, a *-k* nélküliekben az egyes birtokos kifejezőit lássuk. Magyarázatra szorul azonban a **-hen* ~ **-sen* és **-nsen* végső *-n*-je. Eddig az volt az általános fölfogás, hogy míg az 1. és 2. személyű birtokos személyragok a megfelelő személynévmások rövid tövével (kezdő mássalhangzó + rövid magánhangzó) azonosak, addig a finnség 3. személyű birtokos személyragjában a névmás *-n*-el bővült teljesebb tőalakja (*hän* < **zän*) áll előttünk. — MARK nem fogadja el ezt a magyarázatot s bár a kérdés tüzetesebb megvitatását későbbre halasztja el, előzetesen mégis jelez annyit, hogy ebben az *-n*-ben szamojéd analógiákra hivatkozva [szamT. *kuladu* ‚sein rabe‘: *kuladuy* (-y < -n) ‚ihr rabe‘; szamK. *kawade* ‚sein berg‘: *kawaden* ‚ihr berg‘] többesjelet lát. — Mindenesetre igen kíváncsian várjuk az elmés föltevés bizonyítását.

Hosszadalmas mellékutakra kellene kitérnem, ha MARK előadásának részleteiről és a tárgyalás folyamán fölmerült mellékkérdések (pl. a birtokszó tőalakja, a fokváltakozással összefüggő problémák, az instrumentális stb.) eredményeiről sorra be akarnék számolni. Egyelőre azzal az óhajjal teszem le a könyvet, amelynek áttanulmányozása nagy gyönyörűséggel és sok-sok okulással járt, hogy igen várt folytatása anyagában éppily kimerítő, módszerében éppily mintaszerű legyen.

Csak arra legyen szabad fölhívnom a szerző figyelmét, hogy a magyar részben nagyon könnyen elavult magyarázatok csapdájába lehet esni (vö. 17. l. jegyz.).

ZSIRAI MIKLÓS.

Pekka Katara: Suomalais-saksalainen sanakirja (Finnisch-deutsches Wörterbuch). Porvoo, 1925. — 4-r. IX + 919 l.

Az effajta nagy kéziszótárral igazában csak huzamosabb használat útján ismerkedhetik meg az ember, s ezért érdemet-fogyatékoságot egyaránt számbavevő értékelés helyett csupán a munka anyagáról és használhatóságáról óhajtom az érdeklődőket röviden tájékoztatni.

Az előszó világos megállapítása szerint a szótárnak az a célja, hogy németül tolmácsolja a finn irodalmi és köznyelvnek lehetőleg teljes szókészletét, frazeológiáját, valamint a különféle mesterségeknek, foglalkozásoknak gyakrabban előforduló szakkifejezéseit. Ennek a gyakorlati célnak megfelelően történt az anyag összeválogatása, beosztása, míg a nyelvtani útbaigazítások kétségtelenné teszik, hogy a szerkesztő mindenekelőtt a németre szoruló finnek szükségleteire volt tekintettel. Eddigi tapasztalataim szerint feladatának kiválóan meg is felelt, sőt az is nyilvánvaló, hogy méltó módon ki-

egészítette a magas színvonalon álló kitünő finn kéziszótáraknak eddigelé a német részen hiányos sorozatát. Belső érték és kiállítás dolgában magasan kiemelkedik a jórészt elavult, bosszantó hibáktól hemzsegó elődje, ERWAST finn-német szótára mellett.

Sokoldalúságának, pontosságának és megbízhatóságának legfőképen a németül tanuló finn látja majd nagy hasznát, de sok esetben mi is eredménnyel lapozhatjuk föl, amikor a különleges finn szakkifejezések és a modern élet tömeges új fogalmára, tárgyára alkotott egészen frisskeletű műszavak tekintetében régi jó komoly szótáraink cserben hagynak bennünket. A finn nyelvvel tudományosan foglalkozó szakemberek igényeit nem vette figyelembe, nem is akarta, s ha alkalomadtán a rádió-kellékeket kínáló apróhirdetések titkainál minket sokkalta inkább érdeklő páratlan finn népköltészet egyik-másik szava után kell keresgelnünk, P. KATARA hüvösen tovább utasít bennünket. Találomra az *N* betűt néztem át ebből a szempontból és meglepődve 143 hiányzó szót jegyezgettem össze. Ez persze nem megrovás, hiszen a szerkesztő gyakorlati szótár írására vállalkozott.

ZSIRAI MIKLÓS.